

YUNUS EMRE DİVANINDA TÜRKÇE İSLAMİ TERİMLER*

*Emek ÜŞENMEZ***

ÖZET

Yunus Emre'nin ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak belli değildir. 13. yüzyılın büyük mutasavvıfı Yunus Emre'nin edebiyat ve dil tarihimize önemli yeri vardır. Halkı doğru yola çağıran Yunus Emre barışın, sevginin, cömertliğin, kardeşliğin, deyim yerindeyse insanlığın timsali olmuştur. Bu yönü ile Yunus'un şiirlerini okuyanlar ondan büyük zevk almışlardır. Öyle ki Yunus Emre yedi yüz yılı aşkın bir zamandır sadece bu topraklarda değil evrensel anlamda bütün dünyada sevilerek okunmaktadır. Bu durum Yunus'un şiirlerinin iç yapısıyla ilgilidir.

Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türkler, büyük bir kültür ve medeniyeti Anadolu sahasına taşımış oldular. Türk yazı dilinin tarihi gelişimi içerisinde Karahanlı Türkçesinden sonra Batı Türkçesi teşekkül etmeye başlamıştır. Batı Türkçesinin ilk dönemini Eski Türkiye Türkçesi (Eski Anadolu Türkçesi) oluşturur. Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türklerin büyük çoğunluğunu Oğuzlar oluşturduğu için bu devir Türkçesine Oğuz Türkçesi de denilmiştir.

Bu yazıda Yunus Emre divanında geçen Türkçe İslami terimler üzerinde durulmuştur. Şunu hatırdan çıkarmamak gerekir ki Yunus Emre'nin halk tarafından çok sevilip okunmasının en önemli sebeplerinden biri onun sade, arı ve anlaşılır bir dil kullanmış olmasıdır. Yunus Emre'nin söyledikleri ilk defa onun tarafından söylenmiş sözler değildir elbette. Fakat Yunus Emre'nin söyleyiş tarzı ve yolu halkın söyleyişi ve duyuşu ile yakınlık göstermektedir. Yunus Emre herkesin koyla kolay anlayamayacağı Arapça veya Farsça dinî terimleri çok güzel Türkçe karşılıklarla dile getirmiştir. Çalışmada söz konusu dinî terimler sınıflandırılarak muhakemeye tabi tutulmuştur.

* Bu yazı, 2008 yılında Aksaray Üniversitesi tarafından düzenlenen I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumunda okunan bildirinin gözden geçirilmiş-genişletilmiş şeklidir.

** Dr., Çağdaş Türk Lehçeleri, fahemek@gmail.com.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, Eski Anadolu Türkçesi, Türkçe İslami Terimler

TURKISH ISLAMIC TERMS IN DIWAN OF YUNUS EMRE

ABSTRACT

We don't certainly know when and where Yunus Emre was born. Yunus Emre, who is a very important sufi poet of the 13th century, has an important place in the history of Turkish language and literature. Yunus Emre, who preached the right way to the people, became the representative of peace, love, generosity, friendship, in other words, humanity. When read from this point of view his poetry is a source of pleasure for the readers. Such that, Yunus Emre has been read for more than seven hundred years not only in Anatolia but also all around the world with great pleasure. This is due to the structure of Yunus Emre's poems.

Turks that came from Turkistan to Anatolia established a great culture and civilization in Anatolia. In the historical development of Turkish written language Western Turkish has come into being after Karahanlı Turkish. Old Anatolian Turkish constitutes the first period of Western Turkish.

In this article Turkish Islamic terms in the Diwan of Yunus Emre are analyzed. It should not be forgotten that Yunus Emre has been read with pleasure due to the fact that he used pure, comprehensible Turkish in his poems. Although what he said was not that original, his style was close to that of the folk. Yunus Emre found good Turkish synonyms for the Arabic and Persian religious terms which were difficult for many to understand. In this study we have compared Turkish Islamic terms with others.

Key Words: Yunus Emre, Old Anatolian Turkish, Turkish İslamic Terms.

GİRİŞ

TERİM NEDİR?

Terim sözü ile genel konuşma ve yazı dili dışında kalan ve belli bir uzmanlık isteyen, genel konuşma ve yazı dili dışındaki anlamın dışında özel bir anlam içeren ifade anlaşılmaktadır. Bir başka ifade ile terim belli bir alana ait özel anlamlı kelimeler olarak açıklanabilir.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te terim şu ifadelerle açıklanmaktadır: "Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah" (2005: 1959).

Türkçe Sözlük'te yapılan bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere terim sözünde bir öze aitlik, belli bir alan içerisindeki anlam ve anlamlardan söz edilmektedir. Aynı kelime terim anlamı ile

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/3 Winter 2013

genel anlamından ayrılmakta ve ait olduğu terim dünyasındaki anlamı ile o sahaya özgü anlam taşımaktadır.

“Özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulayım ya da uzmanlık dalına özgü sözcük. Terimler uzmanlar arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli, temel nitelikli ögelerdir. Genel dilde geçerli olan çokanlamlılığa karşın, terim alanında tekanlamlılığa yönelik görülür. Bu olguya bağlı olarak daha hızlı bir yenileniş süreci ve yaratım etkinliği gözlemlenir” (Vardar, 2002: 192).

Çeşitli bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri olarak tanımladığımız terim sözü, Lâtince “sınır, son” anlamına gelen *terminus* kelimesine benzetilerek *derlemek* fiilinin eski şekli olan *termek* fiilinden –im eki getirilerek türetilmiştir. Türk Cumhuriyetlerinde ise, bu terim Rusçadaki biçimiyle temrin olarak kullanılmaktadır (Zülfikar, 1991: 20).

Türkiye’de terim çalışmaları son yıllarda hareketlilik kazanmıştır.¹ Terim çalışmaları konusunda Türk Dil Kurumu lokomotif vazifesi görmektedir. “Türk Dil Kurumu, terim türetmek, terim soruşturmaları yapmak, terim sözlükleri yayımlamak konularında ülkemizde öncülük etmekle kalmamış, bunların yayılmasında, tutunmasında da görev almıştır.” Türk Dil Kurumu bugüne kadar ortalama yetmiş tane terim sözlüğü hazırlamıştır (*Yasa Dili Sözlüğü, Yazın Terimleri Sözlüğü, Tiyatro Terimleri Sözlüğü, Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü, Tarım Terimleri Sözlüğü* gibi (Zülfikar, 1991: 11).

YUNUS EMRE’YE KADAR TÜRKÇE

Yazılı belgeler kıstas alınmak kaydıyla miladi VIII. yüzyıldan bu yana takip edebildiğimiz Türk dili, tarihi gelişim süreci içerisinde Eski Türkçe döneminin bir alt dalı olarak *Karahanlı Türkçesi* devrini yaşamıştır. Türkler kitleler hâlinde VIII. yüzyıldan itibaren İslam dinine girmeye başlamışlardır. Türk tarihinin kronolojik süreci esas alındığında Türk milletinin devlet olarak İslamiyete girmesi X. yüzyıla tekabül eder. Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han zamanında gerçekleşen bu hadise, Türk dil ve edebiyatında şekil ve içerik açısından İslami yönde değişme ve gelişmelere yol açmıştır. Karahanlılar döneminin ilk eseri Yusuf Has Hacip’in kaleme aldığı Kutadgu Bilig’dir. Bunu Kaşgarlı Mahmud’un meşhur eseri Divanü Lügati’t-Türk takip eder. Divan-ı Hikmet, Atebetü’l Hakâyık ve Kur’an Tercümeleriyle birkaç tarla satış senedi dönemin diğer eserleridir.

Türkistan’dan Anadolu’ya göç eden Türkler büyük bir kültür ve medeniyeti de bu sahaya taşımış oldular. Türk yazı dilinin tarihî gelişimi içerisinde Karahanlı Türkçesinden sonra Batı Türkçesi teşekkül etmeye başlamıştır. Batı Türkçesinin ilk dönemini Eski Türkiye Türkçesi (Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi) oluşturur. Türkistan’dan Anadolu’ya gelen Türklerin büyük çoğunluğunu Oğuzlar oluşturduğu için bu devir Türkçesine Oğuz Türkçesi de denilmiştir. Konu hakkında Mustafa Özkan’ın değerlendirmesi şu şekildedir:

“XI. yüzyıl ve sonrası Orta Asya Türklüğü için devamlı bir göç devridir. Bir kısım Türk kolları orada kendilerini muhafaza ederken bir kısım Türk boyları da batıya doğru göç ettiler. Batıya göç edenler de çeşitli yönlere ayrıldılar. Kimisi kuzeyi takip etti ve Karadenizin kuzeyine gitti. Bir kol Kafkaslar’da konakladı; bir kol güneye indi, bir başka kol Anadolu’ya girdi. Böylece büyük kitleler halinde göç eden Türk boyları İran, Azerbaycan, Kafkasya, Suriye, Irak, Mısır, Anadolu ve Rumeli’ye yayıldılar. Bu geniş coğrafi yayılış, o zamana kadar Orta Asya’da tek bir yazı dili halinde devam eden Türk dilinde bazı farklılaşmalara sebebiyet verdi ve Türkçe birtakım dallanmalara uğradı. Ancak her kol bir yazı dili kurma imkânı bulamadı, bu yüzden dilleri sadece konuşma dili olarak kaldı. Bazı sahalarda ise

¹ Türkiye’deki terim çalışmaları hakkında kapsamlı bilgi için bkz: Hamza Zülfikar, *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, TDK Yayınları, Ankara, 1991.

meydana getirilen yazı dilleri gelişme imkânı bularak günümüze kadar devam etti. Ancak gelişme imkânı bulan Türk dili kolları da taşıdıkları özellikler bakımından bir birinin aynısı olmadı.

Anadolu Türklüğünün büyük bir kısmını Oğuz boyları oluşturmaktaydı. Oğuzlar Anadolu'ya kendileriyle birlikte edebî geleneklerini de getirmişlerdi. Böylece Anadolu'da Oğuz şivesine dayalı yeni bir yazı dili gelişmeye başladı” (Özkan, 2000: 38).

XIII. YÜZYIL ANADOLUSUNDA YUNUS EMRE’NİN DİLİ

XIII. yüzyıl Anadolu'suna baktığımız zaman göze çarpan önemli olaylardan birisi de büyük Moğol istilasıdır. Moğolların Anadolu'yu yakıp yıkması, Anadolu'daki otorite boşluğu halkı çaresiz bırakmıştır. İşte bu sıralarda Türkistan coğrafyasından Rum iline gelen Horasan erenleri halkı birlik ve dirliğe çağırılmışlardır. Hoca Ahmed-i Yesevî'nin başlattığı bu çığırın Anadolu'daki büyük temsilcilerinden birisi de Yunus Emre'dir.

Yunus Emre'nin yaşadığı devirde Türk diline itibar edilmiyordu. Arapça ve Farsça bu yüzyılda ilim ve edebiyat dili olmuştu. Selçuklu devletinin yıkılmasından sonra Anadolu'da kurulan beylikler Arapça ve Farsçaya fazla önem vermemişlerdir. İşte bu noktada Anadolu'da yetişen bazı şairler Türk dilini âdeta yeniden inşa ederek ona hayat kazandırmışlardır. Âşık Paşa, Ahmed Fakih, Sultan Veled, Hoca Dehhâni, Mevlânâ, Şeyyad Hamza bunlardan bazılarıdır. Bu dönem şairleri içinde Yunus Emre'nin ayrı bir yeri vardır. Mustafa Özkan'ın (Özkan 2000: 184) ifade ettiği gibi Yunus'un elinde Anadolu Türkçesi yüksek bir ifade gücü kazanmıştır.

Yunus Emre'nin ne zaman ve nerede doğduğu kesin olarak belli değildir. 13. yüzyılın bu büyük mutasavvıfının edebiyat ve dil tarihimizde iki² önemli yeri vardır. Bunlardan birincisi Yunus Emre'nin şiirlerindeki temadır. Halkı doğru yola çağıran Yunus Emre barışın, sevginin, cömertliğin, kardeşliğin, deyim yerindeyse insanlığın timsali olmuştur. Bu yönü ile Yunus'un şiirlerini okuyanlar ondan büyük zevk almışlardır. Öyle ki Yunus Emre yedi yüz yılı aşkın bir zamandır sadece bu topraklarda değil evrensel anlamda bütün dünyada sevilerek okunmaktadır. Bu durum Yunus'un şiirlerinin iç yapısıyla ilgilidir.

Yunus Emre'nin dili Batı Türkçesinin ilk devresini teşkil eden 13. yüzyıl Oğuz Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi diye adlandırdığımız bu dönemin 13. 14. ve 15. yüzyılları geçiş aşamasıdır. Bu dönemde yazılan eserlerde olduğu gibi Yunus'un eserlerinde de dil iki yönden karşımıza çıkmaktadır. 13. yüzyılda Anadolu bozkırlarında Türk dilini pürüzsüz bir şekilde kullanan Yunus Emre iletilerini halka anlatmada halkın dilini kullanmıştır. Yunus'un şiirlerindeki dil XIII. yüzyıl halk Türkçesidir.

“Eski Anadolu Türkçesi denilen bu devrenin en büyük temsilcilerinden olan şairimiz, dilimizi son derece güzel kullanıp işleyen, geliştiren büyük bir sanatkârdır. Dili eşsiz bir kudret ve hünerle kullanan Yunus'un şiirlerinde Türkçe en güzel şeklini almıştır. Dilimizin milli sesini, milli çehresini ve dehasını o devirde en iyi aksettiren sanatkâr Yunus Emre'dir. Onun dili en güzel, en halis Türkçedir. Yunus halkın dilini en canlı, en ışıklı ve en sıcak şekilde kullanmıştır. Türkçenin bir edebiyat ve kültür dili olmasında Yunus'un hizmeti son derece büyüktür. Bu dil, İslami Türk medeniyetinin o devirde taşıdığı bütün zenginliği içine alan ve aksettiren milli bir dildir. Türk halkının bütün duygu, heyecan ve düşüncelerini, bütün iç zenginliğini en iyi şekilde verebildiği için de son derece samimi ve bizdendir. Yunus sâde bir dil kullandığından halk, O'nu yüzyıllar boyunca severek okumuştur, bugün de severek

² Bu konuyla geniş bilgi için bakınız: Necmettin Hacıeminoğlu, “Yunus'un Türkçesi” (Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler, Haz. Hüseyin Özbay, Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

okumaktadır. Türk milleti Yunus'ta kendi öz dilini ve kendi iç dünyasını bulmaktadır" (Timurtaş, 1989: III).

Yunus Emre üzerine doktora çalışması yapan Mustafa Tatçı eserinde şârin Türkçesine dâir bazı bilgiler vermektedir. Tatçı, Yunus'un asıl dehasının nedenini şöyle açıklamaktadır:

"Yunus'un asıl dehâsı, Türkçeyi sanatkârâne bir üslûpla kullanmasında aranmalıdır. O, âdeta Türkçe tasavvuf ve ıstılah dilinin kurucusudur. Türkçe Yunus'un kalemiyle estetikleşmiş, ebedileşmiş ve canlanıp yayılmıştır" (Tatçı, 2005: 67).

Ahmet Bican Ercilasun, Eski Oğuz Türkçesinin en büyük ismi olarak Yunus Emre'yi gösterir ve şair hakkında şunları söyler. "Şiirlerini aruz ve heceyle yazan Yunus, tasavvuf heyecanını en derinden duyan ve hissettiren; duygu ve heyecanlarını çok sade ve akıcı bir dille anlatan Türk dil ve edebiyatının müstesna şahsiyetidir. Türkçe onun dilinde dupduru bir su gibidir: Parlak, anlaşılır; fakat coşkun" (Ercilasun, 2004: 443)

Yunus Emre denilince Anadolu aklı gelir. Onun şiirleri süssüz, gösterişten uzak ve oldukça samimidir. Yunus'un şiirlerinde Anadolu insanı kendi benliğini bulmuştur. Yunus Emre'nin amacı insanlara faydalı olmaktır. İnsanlara faydalı olmak isteyen bir kişi öncelikle seslendiği toplumun dilini bilmeli, o dilden konuşmalıdır. Eğer şair topluma farklı bir dilden sesleniyorsa amacına ulaşmakta sıkıntıya düşer. Fakat Yunus halktan biriydi ve o, halkın dilini kullandı. Bu yüzdendir ki Anadolu halkı Yunus'u ve şiirlerini sevdi. Yunus'un şiirlerinde ifadeler çok açık ve yalındır.³

*Ömrüm beni sen aldadun
Ah nideyim ömrüm seni
Beni deprenimez kodun
Ah nideyim ömrüm seni*

*Benüm varum hep sen idün
Canum içinde can idün
Hem sen bana sultan idün
Ah nideyim ömrüm seni (322)*

Yunus Emre'nin dili Eski Oğuz Türkçesi'dir. Yunus'un yaşadığı yüzyıl Türk dil tarihi açısından bir geçiş aşamasıdır. Bir taraftan Eski Türkçe izleri; diğer taraftan yeni yeni şekillenen Eski Anadolu Türkçesi izleri Yunus'un şiirlerinde yer almaktadır. Başka bir ifadeyle bu dönem şairlerinin hemen hemen hepsinde benzer özellikler söz konusudur. Yunus Emre'de arkaik izler taşıyan çok sayıda kelime vardır. Necmettin Hacıeminoğlu'nun dediği gibi onun ifadesi eski Türk cümlesinin devamıdır (Hacıeminoğlu 1976: 148-160). Aşağıdaki şiir örnekleri konuyu aydınlatıcı niteliktedir:

*Kişi gerek çok bile ol gerek öğüt ala
Menzile irsem diyen belürsin hazin hazin
Bu yol yavlak uzakdur dünya ana duzakdur
Bu duzaga ugrayan komaya kılavuzın (238)*

³ Yazıdaki şiir örnekleri Mustafa Tatçı'nın hazırlamış olduğu Yunus Emre Divanı'ndan alınmıştır. Şiir sonundaki numaralar sayfa numarasına işaret etmektedir. Çalışmanın Yunus Emre'de Türkçe İslami Terimler kısmındaki şiir örnekleri ise Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırlamış olduğu Yunus Emre Divanı'ndan alınmıştır. Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972. Bu neviden bir ayırım yapılmasının nedeni terim seçiminde Faruk Kadri Timurtaş'ın hazırlamış olduğu Divan'da kelime okunuşları ve devrin dil hususiyetlerinin yakından gözetilmesi olmuştur. Diğer taraftan Mustafa Tatçı'nın klasik edebiyat bağlamında Yunus Emre Divanı üzerine tenkitli metin hazırlayarak doktora çalışma yapması terimler bahsinden daha öncesinde yani Yunus Emre'nin şiirlerinin içerik vb yönlerden ele alınmasında tercih edilmiştir.

*Niçe çağırdisa ün taşra çıkmaz
Kodi çağırmagı ayruk çağırmaz
Yukaru bakar ol çâh agzı irak
Aşagada makâmı taş u toprak (366)*

*Kuşlarla turgıl bile
Kıl namazı imam ile
Yalvar günahın gel dile
Tanla seher vaktinde tur (140)*

Yunus'un şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeler de mevcuttur. Fakat Yunus Emre bu kelimeleri Türkçe söyleyiş özelliğine uydurmuştur. Bu yüzden Yunus Emre'deki Arapça ve Farsça kelimeler okuyucuya ağır gelmez. Yunus'un kullandığı bu Arapça ve Farsça kelimeler dinî tasavvufî içeriklidir ki bu kelimelerin çoğu Karahanlı Türkçesi eserlerinde de kullanılmaktaydı.

*Yunus Emre 'ye ne gam âşık melâmet bed-nâm
Küfrüm îmâna şol dem anda degişüp geldüm. (195)*

*Ne Ka'be vü ne mescid ne rükû ne sücûd
Hakk'ıla dâim becid olur münâcâtumuz. (155)*

*Ne oran u kıyâs ne nakş u nişân
Ne miyân u kenâr nihâyetün var. (116)*

Yunus Emre'yi üstün bir mutasavvıf olarak niteleyen Nihat Sami Banarlı'nın şairin dili hakkında söylediği şu sözler konunun bütünlüğü açısından dikkate değerdir:

"...Böylelikle, Anadolu'da XIII. Asırda başlayan ve bir daha yerini hiç bir yabancı dile bırakmayan Türkçe'nin bu kat'î zaferinde Yûnus Emre'nin aziz hizmeti vardır. Ancak Yûnus Emre Türkçe'si, bazılarının yanlış olarak söyledikleri gibi bir öztürkçe değildir. Bu dil ortak İslam medeniyeti içinde öteden beri gelişmeye başlamış ve bu ortak medeniyet dillerinden Türkçeleştirilmiş kelimelerle zengin bir İslami Türk Dili'dir" (Banarlı 1983: 335).

İSLAMİ TERİMLERİN TÜRKÇELEŞMESİ

Türk dilinin tarihî gelişimi içerisinde İslami içerikli metinler önemli bir yer tutar. Bunda şüphesiz tek ve en büyük etken İslam dinidir. Genel olarak X. yüzyılda İslam dini ile tanışan Türkler bu yeni dinin vecibelerini ve gerekliliklerini öğrenmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu yollardan en başta geleni bilindiği üzere Kur'an tercümeleridir.⁴ Türklerin mensubu oldukları yeni din bu tercüme yapıma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Zaten İslami terimlerin Türkçeleşme mazisi Kur'an tercümelerine dayanmaktadır.

İslamiyet'in resmen devlet dini olarak kabul edilmesi, X. yüzyılda Karahanlılar zamanında gerçekleşmiştir. Türklerin toplu olarak İslamiyet'i kabul etmelerinin hemen ardından, Kur'an'ı

⁴ Burada Kur'an tercüme sözü ile kastedilen satır arası tercümelerdir.

anlamak, manasına nüfuz edebilmek ve esaslarını layığıyla öğrenebilmek için Türkçe çevirisine ihtiyaç duymuş oldukları şüphesizdir.

Türklerin X. Asrın ortalarında, İslam dinini toplu bir halde kabul etmelerinden sonra, bu yeni dinin talimatını ve esaslarını öğrenme ihtiyacı duydukları, binaenaleyh, ana kaynak Kur'an-ı Kerim'i anlamak için kendi dillerine çevirmek istedikleri şüphesizdir (Toplaoğlu, 1978: 1).

Yapılan Kur'an tercümelemleri genellikle satır altı olup bire bir kelime karşılıkları verilmiştir. Bilindiği üzere ilk Kur'an tercümesi Farsçaya olmuştur. Rivayetlere göre, bu tercüme işlemi Hz. Peygamber dönemine kadar götürülmektedir. (Ata, 2004:IX)

Kur'an'ın bütün olarak Farsçaya ilk tercümesi ise Samanîler devrinde (875-999), hükümdar Samani Mansur İbni Nûh (hükümlanlığı 961-976)'un buyruğu üzerine Buhara'da yapılmış ve bunda Taberî'nin hacimli Kur'an Tefsiri esas alınmıştır. Bu tercüme metni herhangi bir ek açıklamaya yer vermeksizin kelime kelime yapılan bir tercümedir (Ata, 2004:IX).

Kur'an-ı Kerim'in Anadolu Türkçesine tercümelemleri, Selçuklular devletinin dağılışından sonra kurulan beylikler devrinde başlamıştır. Bu ilk tercümelemler, satır-arası kelime kelime tercümeden ziyade, tefsirli tercüme şeklinde yazılmıştır. Bunlar umumiyetle kısa bazı surelerin tefsirleridir (Topaloğlu, 1978: 2).

Yapılan Kur'an tercümelemlerindeki dinî terimlere verilen Türkçe karşılıklardan bazıları şu şekildedir: (Üşenmez, 2006: 94-96).

Açgan: Fettah

adakin kıl-: İkamet (Namazı tam erkanı ile kılmak)

adakin tur-: Kıyam (Ayakta durmak, kıyam etmek)

adırmak: Furkan (Hakkı batıldan ayırt etme)

adırmak küni: Yevmü'l- faşl (Hüküm günü)

agırlık mezigit: Mescid-i Haram

agırlık küşüşlük: İzzet

alkış: Selam

arığ Sübhan: (Münezzeh ve takdis etme)

arığ ay-: Tesbih (Tesbih etmek)

arığ: Kuddus (Allah'ın adlarından)

arığ Tanrı: Sübhan Allah

arıklık: Sübhan (Münezzeh olma)

arın-: Tetahhur (boy abdesti almak)

arıt-: Tenkiye (günahtan arıtmak)

arka suwı: Nutfe (meni)

artmak: Fazl (lütuf)

artatır: Fesad (fitne, fesat)

artuk kat-: İşrak (şirk koşmak)

atanmış öd: Ecel

az amelka üküş bergen: Şâkir

azka üküş bergen: Şekur (Allah'ın adlarından)

bagırsak: Rauf (Şefkatli, Allah'ın adlarından)

barlama-: Allah'ın varlığını ikrar etmemek

baş kötürgen: Âli (büyüklik taslayan)

berkistürmek: İbret

belgü: Ayet

belgölüg nişan: Mucize

belgüsüz: Gayb

berk bıçığı: Yemin

berk Emin: güvenilir

beş namaz: Salihat

Turkish Studies

bilgen: Habir, alim (Allah'ın adlarından)
 bilgil: Elâ (Bak! Dikkat et!)
 bilmez: Cahil
 bilmezlik: Cahiliyet
 bilig bilmez kişi: Ümmi
 biliglig: Âlim
 biligsiz : Cahil
 biligsizlik: Cehalet
 bi-namaz bol-: Hayz (kadınlar için adet dönemi)
 bir idi: Ahad (Tek Allah)
 bir ök: Vahit
 bir Tanrı: Allah
 bit-: İbadet (ibadet etmek)
 bitgen: Mümin (ibadet eden)
 bitgen kunçug: Mümine (ibadet, iman eden kadın)
 bitigli: Mümin (inanana, iman eden)
 bitmek: İman
 bitig: Kur'an-ı Kerim
 bodun: Ümmet
 boguzlagu: Kurban
 borğu: Sur, kıyamette üflenecek boru
 boynagu: Mütekebbir (kibirlenen)
 boyun berigli: Müslüman
 bulgak: Fitne
 burhan: Put
 buyrulmuş: Farz
 bütügli: Mümin
 bütün işlig: Hakim (Allah'ın adlarından)
 bütün söz: Hikmet
 ceza küni: Yevmü 'd-din (hesap günü)
 çın: Hak (doğru, gerçek)
 edgü körklüg va' de: Cennet
 emgek: Eza, eziyet, sıkıntı
 erklig bolmuş: Dost (Allah)
 esenlik: Selam
 eşitgen: Semi (Allah'ın adlarından)
 et-öz: Nefs
 ew bodrı: Ehl-i beyt
 ewürmek: Ceza
 gurdın kopgu: Haşır, dirilme
 ıdılmış: Peygamber, elçi
 idi: Allah
 idi tuta and: Allah hakkı için
 igitgen: Allah
 ile yüzlüg: Münafık
 irinç: Nimet
 İsa esleri: Havariler
 Katıksız: İhlas sahibi, halis
 katıksız kılıglı: Günahattan arınmış

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/3 Winter 2013

keçürgen: Afuvv
 ked rahim: Rahim (Allah'ın adlarından, rahmet eden)
 ken işlig: Vasi (Allah'ın adlarından, ihsan sahibi)
 kesilmiş: Farz
 kezigli: Vesvese
 kın: Azap
 kışmak : Sapıklık, dalalet
 kidinki: Ahiret
 kidinki kün: Ahiret
 kirtgünmek: İman
 kirtgünmiş: Mümin
 kirtgüngen: İman eden
 kop-: Kıyam etmek, haşrolmak
 kopmak: Ahiret
 koparıl-: Diriltilmek, haşredilmek
 könügli: Hidayete eren
 köndürgen: Doğru yola sevk eden (Hâdî)
 köni işlig: Hakim (Allah'ın adlarından)
 köni yol: Hidayet
 könül urgan: Mütevekkil (Tevekkül eden)
 körksüz yazuk: Hayasızlık
 köyürgen ot: Cehennem ateşi
 küç kıldaçı: Zalim
 küçlüg ugan: Kadir (Allah'ın adlarından)
 küdezgen: Hafız (Allah'ın adlarından)
 munsuz: Ganiyy
 saknuk: Muttaki (Takva sahibi)
 ogramak: Niyet
 okıgu: Kur'an-ı Kerim
 okımak: Dua
 ortak kat-: İşrak (Allah'a şirk koşmak)
 ögdülmiş: Hamid (Hamda layık, Allah'ın adlarından)
 örtgen: Gafur
 ruzi bergen: Rahman (Allah'ın adlarından, rızıklandırıcı)
 sakiş küni: Kıyamet
 sakiş kılguçı: Hasib
 sawçı: Peygamber
 seç-: Vahyetmek
 sergen: Sabırlı
 sermek :Sabır
 sewünçi: Müjde
 sezinç: Şüphe,zan
 son saray: Ahiret
 soyurkamak: Rahmet
 şükr öte-: Şükretmek
 tamug: Cehennem
 tanıglı: Kafir, iman etmeyen
 tanmaklık: Küfr
 Tanrı: Allah
 Tanrı tuta: Billahi, Allah adına

Turkish Studies

Tanrıda adın but: Put
 Tanrıka yan-: Tövbe etmek
 Tanrıka yangan: Ermiş, evliya
 Tanrın bilgen: Dindar
 Tapmakka: Allah
 Tapug: İbadet
 Tapungu: Allah
 Tenlemek: Takdir
 tokuş-: Cihat etmek
 törüt-:Yaratmak
 törütüpli: Yaratan
 törütteçi: Yaratıcı
 törütgen: Yaratan
 tüzün: Halim (Allah'ın adlarından, yumuşak huyu)
 ugan: Kadir (Allah'ın adlarından, Muktedir)
 ukgan: Habir (Allah'ın adlarından,haberdar)
 ulug: Kebir (Allah'ın adlarından,yüce, en büyük)
 ulug kün: Kıyamet günü
 ulug bahşışlıg: Rahman (Allah'ın adlarından)
 ulug yazuk: Büyük günah
 üküş bergen: Vahhab
 üküş örtgen: Gaffar (Allah'ın adlarından, bağışlayıcı)
 ülüg: Nasip, kismet
 İsrafil üni: Korkunç seç,zecre
 yad kıl-: Zikretmek
 yakın tiriglik: Dünya hayatı
 yalavaç: Peygamber
 yalğan söz: İftira
 yanmak: Tövbe
 yanluk: İnsan
 yaralgı: Hak, gerçek
 yaragsız: Batıl
 yaralgan: Bari (Allah'ın adlarından)
 yarlıg ıd-: Vahiy göndermek
 yarlıg ıdmak: Vahiy
 yarlıka: Affetmek, bağışlamak (Allah'ın affi)
 yarlıkaglı: Rahim
 yarukluk: Nur
 yaruk yol: Şeriat
 yatgu yer: Mezar, kabir
 yazuk: Günah, suç, hata
 yazuk kök: Günahlardan arınmak
 yek: Şeytan
 yeti kat kök: Gökyüzü, sema
 yinçke körügli latif: Latif (Allah'ın adlarından,
 yok söz: İftira
 yulug: Fidyeye
 yük: Günah, günah yükü
 yüksesek: Aliyy (Allah'ın adlarından,yüce)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/3 Winter 2013

yükün- : Secde etmek
 yüküngli: Sacid, secde eden
 yun-: Boy abdesti almak

Görüldüğü üzere Kur'an tercümelemleri ile birlikte Arapça kelimelerin hepsine Türkçe karşılıklar verilmiştir. Böylelikle İslami terimlerin Türkçeleşmesi sağlanmıştır. Aynı kelime genel dilde normal anlamı içerisinde düşünülürken İslami terim olarak dinî terminoloji içerisinde değişik bir terim anlamı kazanmıştır.

Yunus Emre'nin yaşadığı çağa gelene kadar yazılan belli başlı eserlerde Kur'an tercümelemleri ile oluşturulan İslami terimler gerek Türkistan⁵ gerekse Anadolu sahasında yazılan eserlerde fazlaca vücut bulmamıştır. Mesela Kutadgu Bilig, Atabetü'l Hakayık gibi eserler her ne kadar Türkçe yazılmışsa da Kur'an tercümelemleri ile mukayese edildiğinde bu eserlerin bahsi geçen terimler açısından son derece zayıf olduğu söylenebilir.⁶ Fakat burada dikkati çeken bir nokta vardır. O da Divan-ı Hikmet ve Hoca Ahmed-i Yesevî'dir. Hoca Ahmed-i Yesevî'nin şiirleri de tıpkı Yunus Emre gibi saf, arı duru bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Gerek muhteva gerekse şekil ve söyleyiş biçimi bakımından Hoca Ahmed-i Yesevî'nin Anadolu'daki en büyük takipçisi kuşkusuz Yunus Emre'dir. Yine bu devirde Dehhani, Şeyyad Hamza, Âşık Paşa vb. şairlerin dili de Yunus Emre ile yakınlık göstermektedir.⁷

YUNUS EMRE DİVANINDAKİ TÜRKÇE İSLAMİ TERİMLER

Yunus Emre Divanında tespit edebildiğimiz İslami terimler şunlardır:

Ağaç at: Tabut, sal

*Su getireler yumağa kefen saralar komağa
 Ağaç ata bindireler tenesire düşdi gönül (87/14)*

Alçakda tur-: Alçak gönüllü olmak, mütevazî olmak

*Yol oldur ki taoğrı vara göz oldurki Hakk'ı göre
 Er oldur alçakda tura yüceden bakan göz değül (93/3)*

Assı: Manevî kâr, sevap

*Her kanda ki gözün baka Çalap hazırdur mutlaka
 Şol can ki tapmadı Hakk'a assısı yok ziyandadır (36/5)*

Assı sözü umumiyetle Eski Türkçede ve erken dönem Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde kullanılan bir kelimedir. Kelimenin asıl anlamı fayda, kâr, kazanç anlamlarındadır. Kelime Yunus Emre'nin şiirlerinde terim anlamı kazanarak manevî kâr, sevap, iyilik, hayır anlamlarını karşılayacak dinî terminoloji içerisinde kullanılmıştır.

Benlik: Nefsaniyet, enaniyet

*Terk eylegil ten tertibin gider senden benlik adın
 İçün imaret olmadın taşundağı ma'mur nedir (33/4)*

⁵ Türkistan sözü ile kastedilen, Batılıların Orta Asya dedikleri büyük Türk coğrafyasıdır.

⁶ Kelime örnekleri ve geniş bilgi için bkz: Emek Üşenmez, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi) Dumlupınar Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2006.

⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 3. baskı s. 116

Beş karış bez: Kefen

*Beş karış bez-durur tonum ilan çıyan yiye tenüm
Yıl geçe obrıla sinüm unıdulup kalam bir gün (115/4)*

Bilür: Ârif

*Ya bildüğünden eyit ya bir bilürden işit
Teslimün ucun dutup hiç sözi uzatmayalar (34/2)*

Birliğe bit-: Tevhide ulaşmak, ikilikten kurtulmak

*Geçdüm hod-bin ilinden el çekdüm dükeliden
Ol ikilik bâbindan birliğe bitüp geldüm (99/3)*

Biş on arşun biz: Kefen

*Şol bir biş on arşun bizi kefen ideler eğnüm
Dikem şol dünya tonların geyem hey dost diyü diyü (138/4)*

Biti: Amel defteri

*Biti sunula elüne itdüğün gele yoluna
Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur (23/6)*

Biti-: Kısmet olmak, nasip olmak.

*İşidün iy yarenler kıymetlü nesnedür ışk
Değmelere bitinmez hürmetlü nesnedür ışk (75/1)*

Bitmez sağınç: Sonsuz dünya istekleri

*Yüz bin yıllık ömr ile henüz kuşlık olmadın
Geçdük bitmez sağınçdan yeksan yağmaya virdük (78/6)*

Büt sı-: Gönüldeki putları kırmak, Gönülde Allah'tan başka bir şeye yer vermemek

*Anun gibi din ulusu haç öpdi çaldı nakusı
Sen dahı var bütünü sı gel bu vücudun oda yak (73/6)*

Can alıcı: Azrail

*Can alıcı hod geliser emaneti vir diyiser
Ben emaneti ıssısına vireyim andan varayım (109/3)*

Çalap: Allah

*Her kanda ki gözin baka Çalap hazırdur mutlaka
Şol can ki tapmadı Hakk'a assısı yok ziyandadur (36/5)*

Dap-: Secde etmek

*Kudret suret yapmadın feriştelere dapmadın
Âlem halkı dönmedin ilerü yola geldüm (104/10)*

Din ulusu: Evliya, Allah dostu

*Anun gibi din ulusu haç öpdi çaldı nakusı
Sen dahı var bütünü sı gel bu vücudun oda yak (73/6)*

Dört tekbir namaz: Cenaze namazı**Turkish Studies**

*Oğlan gider danışmana salâdur dosta düşmana
Şol dört tekbir namaz ile dahı tamam kılam bir gün (115/3)*

Dünya sevuşi: Dünya sevgisi, masıva
*Bakma dünya sevuşine aldanma halk gövüşine
Dönüp didar arzusına ol Hakk'a yüz tutmak gerek (82/7)*

Ecel serhengi: Azrail
*Çalab viribiye sana bir gün ecel serhengini
Gele görine gözüne azdura benzün rengini (163/1)*

Eksiklü: Günahkâr, kendini kulluğa layık görmeyen
*Yunus bu halk içinde eksiklüdür Hak bilür
Divane olmuş çağrur dervişlik bühtan bana (6/8)*

El yu- (dünyadan): Masıvadan el etek çekmek, kendini Allah'a vermek
*Bu Yunus eydür mabudum fena dünyadan el yudum
İki cihanda muradum gel varalum Muhammed'e (155/7)*

Elü suya ur-: Abdest almak
*Tanlacak turı gelgil elüni suya urgıl
Üç kez salavat virgil andan bakgil güneşe (156/2)*

Emanet ıssı: Allah (bütün canların sahibi)
*Azrail ne kişidür kasd idesi canuma
Ben emanet ıssı-yla anda bitrişüp geldüm (99/9)*

Er: Derviş, veli
*Bu tevhid tonını geyen varlığın yoklığa sayan
İşbu yolda kâim turan bellü bilün ol er-durur (37/7)*

Eren: Veli, Allah dostu
*Kıymetin tutar-ısan neye değer işbu dem
Erenlerin ma'nisin almaya satmayalar (34/5)*

Esri-: İlahî aşka düşerek sarhoş olmak
*Çünkim beni esritdün can u gönül iletdün
Ayurma beni senden bulışdum ayrılmazın (122/5)*

Evliya eli al-: Bir Allah dostuna intisap etmek
*Alun evliya elini toğru varun Hak yolını
Ma'ni budur bellü beyan bildüm diyen bilmeyiser (38/6)*

Eyü amel: Sevap, hayır
*Tanla turup başun kaldur ellerüni suya daldur
Nefsün düşmandurur öldür nefis hemişe ölse gerek (80/2)*

Gönli gin: Derviş, geniş gönüllü
*Ben dervişem diyen kişi işbu yola âr gerekmez
Derviş olan kişilerin gönlü gindür dar gerekmez (65/1)*

Turkish Studies

Gönül gözi: Kalp gözü

*Üçüncisi marifet can gönül gözin açar
Hak mana sarayına arşa değin yücesi (164/5)*

Gönül hücresi: Kalp, Allah'ın evi

*Anun nûri karanıyı sürer gönül hücrelerinden
Bes karanuluk nûr-ıla bir hücreye nite sığar (41/3)*

Günah yu-: Yapılan hayırlı amellerden ötürü günahlardan arınmak, temizlenmek, İbadet vb hayırlı amellerle günahları affettirmek.

*Okına Kur'an u Yâsin kulak urup dinleyesin
Tağca günahlar yuyasın tanla seher vaktinde tur (28/6)*

*Evvel kapu şeriat emr ü nehyi bildirür
Yuya günahlarını her bir Kur'an hecesi (164/3)*

Hak Çalab: Allah

*El bağlamışdur kamusu Hak Çalab'dandur umusu
Nökerli kızdur kimisi alınmadın çoklar yatur (50/8)*

Hak yol: Allah yolu, doğru yol

*Evliyaya münkirler Hak yolına âsıdur
Ol yola âsı olan gönüllerün pasıdur (47/1)*

Hakki sevici: Veli, derviş

*N'ola Yunus sevdi-y-ise çokdur Hakk'ı seviciler
Sevenleri köyer didi anun için boynun eğer (41/6)*

Hece (hece taşı): Mezar taşı

*Başuma dikeler hece ne irtte bilem ne gice
Âlemler ümidi hoca sana ferman olam bir gün (115/5)*

Issı: Allah

*Eyde sana emaneti Issı diler tapşurayın
Ala senden emaneti ide senünle cengini (163/2)*

İç: Gönül, kalp dünyası

*Terk eylegil ten tertibin gider senden benlik adın
İçün imaret olmadın taşundağı ma'mur nedür (33/4)*

İkilik: Allah'ı birleyememe durumu.

*İkilikten geçemedün hali halden seçemedün
Dostdan yana uçamadun fakılık oldı sana fak (73/4)*

İrte namazı: Sabah namazı

*Namaz kıl yarağ olsun ahrette gerek olsun
Sinlende çırağ olsun tur irtte namazına (146/5)*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/3 Winter 2013

Kalem çal-: Allah'ın ezelde yazdığı kadere işaret eden bir deyim olup geçmişte kaderin Allah tarafından yazılmasına delalet eder.

Çoklar Yunus'a dir nice ışk esrükliğı
Nitsün ezel bezmünde eyle çalındı kalem (105/9)

Kalıb: Ceset

Âdem yaradılmadın can kalıba girmedin
Şeytan lanet olmadın arş-ıdı seyran bana (8/5)

Karanu: İnsandaki kibir, riya gibi kötü vasıflar

Anun nûrı karanuyı sürer gönül hücrelerinden
Bes karanuluk nûr-ıla bir hücreye nite sığar(41/3)

Keleci: Söz, dini bakımdan değeri taşıyan söz, hikmetli söz

Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ide bir söz
Sözi bişirüp diyenün işini sağ ide bir söz (59/1)

Kendüzünü bilmeyen: Câhil, gaflette olan

İy kendüzünü bilmeyen söz ma'nisini bulmayan
Hak varlığın ister isen ilm içinde Kur'an'dadur (46/4)

Kibr ivine gir-: Kibirleşmek

Bir dem gelir İsrâ gibi ölmüşleri diri kılur
Bir dem girer kibr ivine Firavn-ıla Hâmân olur (40/8)

Kulavuz: Allah dostu, mürşit, hak yol gösterici

Bu yol yavlak uzakdur dünya ana duzakdur
Bu duzağa uğrayan komaya kulavuzın (117/3)

Kutlu: Mübarek, kutsal

Ağız ağızdan kutludur ola ki sözünüz duta
Ben yüz bin yıl söyler-isem sözüm kulağına girmez (61/8)

Mumsuz bal: Şeriat

Mumsuz baldur şeriat tortsuz yağdur tarikat
Dost-içün balı yağa pes niçün katmayalar (34/4)

Namaza diril-: Namaz kılmak için toplanmak

Geldi salacam sarılur dört yana salâ virilür
İl namazuma dirilür Allah sana sundum elüm (100/6)

Nefs göline tal-: Nefsin isteklerine göre hareket etmek, azmak, yoldan çıkmak

Beğler azdı yolundan bilmez yoksul halinden
Çıkdı rahmet gölinden nefis göline talmışdur (48/4)

Od u su vü toprak vü yil: Yaratılışın dört ana maddesi

Bu vücudun sermayesi od u su vü toprak vü yil
Her biri aslına gider gafil olmak nendür senün (79/3)

Ölesi gün: Ecel vakti, Ölüm zamanı, Allah'ın takdir ettiği ölüm anı
Hergiz ölümün sanmaz ölesi günün anmaz
Bu dünyadan usanmaz gaflet ögin almışdur (48/2)

Ölmezdin öndin öl-: Ölmeden önce ölmek, “Mutu kable ente mutu” ölmeden önce ölünüz mealindeki hadisi şerif.
Kevser havzına talanlar ölmezdin öndin ölenler
Nefsini düşman bilenler konar Tûbâ tallarına (161/6)

Ömrin yavı kıl-: Ölmek
Sabahın sinleye vardum gördüm cümle ölmüş yatur
Her biri bîçare olmuş ömrin yavı kılmış yatur (51/1)

Salaca: Ölü taşıma tahtası
Geldi salacam sarılır dört yana salâ virilir
İl namazuma dirilir Allah sana sundum elüm (100/6)

Sağ müsülman: Mümin, sağlam müslüman
İşidün iy ulular âhır zaman olısar
Sağ müsülman seyrekdür ol da güman olısar (35/1)

Sekiz uçmağ: sekiz cennet
Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini sekiz uçmağ ide bir söz (59/5)

Sevü: İlahî aşk, muhabbet
Eydür isem eya gönül kanı farz u ka nı sünnet
Eydür ki yok teşviş yine bu sevüye amel irmez (61/6)

Sin: mezar
Gice gündüz oğlancıklar söyler iken bülbül gibi
Ayrılmışlar anaları sinlerini bekler yatur (50/6)

Sorucu: Sorgu meleği
Sorucu gelir yir yırtup sorar Tanrı'n kimdür diyü
İşbu canum anı tuyup sünüklerüm sıza-durur (54/4)

Sur ur-: Kıyametin kopacağı zaman İsrail aleyhisselamın Sur adlı boruya üflemesi.
İsrafil sûrın urıcak mahlukat turu gelicek⁸
Senün ününden artuk ün hiç kulağum işitmeye (2/7)⁹

Şeriat oğlanları: zahitler
Şeriat oğlanları nice yol eyde bize
Hakikat denizinde bahri oldum yüzerem (95/7)

⁸ Çeviri yazı işaretleri kullanılmamıştır.

⁹ Birinci rakam şiir; ikinci rakam ise beyit numarasına işaret etmektedir. Beyit örnekleri için bkz: Faruk Kadri Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972.

Şol gün: Ecel anı, ölüm vakti
Anma mısın şol günü sen gözin nesne görmez ola
Düşe sûretün toprağa dilün haber virmez ola (148/1)

Tamu: Cehennem
Yidi yir yidi göki tağları denizleri
Uçmağ-ıla tamuyı cümle vücudda bulduk (76/3)

Tanrı: Allah
Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve
Uçmak dahı tuzagımış mümin canların tutmaga(1/4)

Yunus Emre'nin şiirlerinde belki de en sık tekrar edilen kelimelerden birisi Tanrı'dır. Türklerin İslamıktan önce kullandıkları bu kelime İslamiyetin kabulü ile birlikte de kullanılmaya devam etmiştir. Özellikle Kur'an tercümelerinde çok fazla rağbet görmüştür. Yunus Emre Tanrı kelimesinin yanında Hak, Çalab, Hak Çalab, Allah, Huda, Mevla, İlah vb. adları da kullanmaktadır.

Tanrı buyruğın tut-: Allah'ın emirlerine uymak
Müsülmanam diyen kişi şartı nedür bilse gerek
Tanrının buyruğın tutup beş vakit namaz kılsa gerek (80/1)

Tanrı'n kimdür: Men Rabbike?
Sorucu gelür yir yırtup sorar Tanrı'n kimdür diyü
İşbu canum anı tuyup sünüklerüm sıza-durur (54/4)

Tanuk: Şahit.
Biti sunula elüne itdüğün gele yoluna
Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur (23/6)

Tapu kıl-: Kulluk etmek
Yunus'a Hak açdı kapu Yunus Hakk'a kıldı tapu
Bâki devlet benimkiymiş ben kul iken sultan oldum (96/6)

Tesbih oku-: Zikretmek, Allah'ı zikretmek
Ağar pervaza kuşlar tesbih okur ağaçlar
Himmet alan kardaşlar tur irta namazına (146/3)

Tevhid tom gey-: Allah'ı birlemek
Bu tevhid tonını geyen varlığın yoklığa sayan
İşbu yolda kâim turan bellü bilün ol er-durur (37/7)

Tortsuz yağ: tarikat
Mumsuz baldur şeriat tortsuz yağdur tarikat
Dost-içün balı yağa pes niçün katmayalar (34/4)

Turu gel-: Haşrolmak, ölülerin mezardan kalkması.
İsrafil sûrin urıcak mahlukat turu gelicek
Senün ününden artuk ün hiç kulağum işitmeye (2/7)

Uçmak: Cennet.

Turkish Studies

*Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve
Uçmak dahi tuzagımış müimin canların tutmaga(1/4)*

Uçmak kelimesi cennet anlamına gelmekte olup kelime esasen Soğutça'dan Türkçeye geçmiştir. Karahanlılar zamanında yapılan ilk Kur'an tercümelerinde ve erken dönem Eski Anadolu Türkçesi tarihî metinlerinde sıkça kullanılan bir kelimedir. Bu kelime genellikle cehennem anlamındaki tamu sözüyle birlikte kullanılır. Yunus Emre uçmak sözünün yanında cennet sözünü de sıklıkla kullanmaktadır.

Yanlış sanu: Suizan, kötü niyet
*Eger gerçek âşık-ısan boynundağı menşur nedür
Hak yolına sâdik-ısan yanlış sanu tezvîr nedür (33/1)*

Yarağ eyle-: Ahiret hazırlığı yapmak
*Yunus göziün görürken yarağun eyle bugün
Gelmedi anda varan girü gelesi değül (85/8)*

Yarın: Kıyamet günü, hesap günü
*Eğer gerçek kul imişsem ana kullık kılâyıdum
Ağlayadum bu dünyada yarın anda gülem diyü (137/3)*

Yarlığa-: Bağışlamak, affetmek
*Hak Çalabum hak Çalabum sencileyin yok Çalabum
Günahlarımız yarlığa iy rahmeti çok Çalabum (103/1)*

Yavuz endişe: Kötü düşünce, şer düşünce
*Sanatün yiğreği çün namaz imiş hoş pîşe
Namaz kılan kişide olmaz yavuz endişe (156/1)*

Yavuzluk: Şer, kötülük
*Yavuzluk eyleme sakın ecel sana senden yakın
Niçelerün aslın kökin yurd eyleyüp boza-durur (54/2)*

Yazu: Amel defterinde yazılı günah ve sevaplar
*Varıcağız terazuya Hak kendü bakar yazuya
Ne diyem tağlar eriye ol korkular kim andadur (23/5)*

Yazuk: günah
*Yazugum çok günah öküş yürür idüm dünyada hoş
İtdüklerimün hisabın sorayım andan varayım (109/6)*

Yensiz gönlek: Kefen
*Şunlar ki çokdur malları gör nice oldı halleri
Sonucu bir gömlek giymiş anun da yokdur yenleri (170/2)*

Yirden tur-: Haşrolmak, ölülerin mezardan kalkması.
İsrafil sûrını ura hep mahlukat yirden tura

Turkish Studies

Derilüben haşre vara kadı anda Sübhan ola (6/2)

Yüceden bak-: Hor görmek, gururla bakmak
Yol oldur ki toğrı vara göz oldurki Hakk'ı göre
Er oldur alçakda tura yüceden bakan göz değül (93/3)

Yüzi kara: Günahkâr, mücrim
Âşıklar maksuda ire ârifler dost yüzün göre
Şöyle mücrim yüzi kara ben n'ideyin n'eyleyin (133/6)

Yüzi yire ur-: Secde etmek
Yüzümi yire uruban kapulara toğru turuban
Şükrane canum virüben senden dilerem ümmetüm (192/5)

SONUÇ

Şiirleriyle asırlardır insanlığa mesaj veren Yunus Emre'nin dilinin sadeliği ve güzelliğinin etkisi ile onun şiirlerinde millî bir terminolojiden söz etmek mümkündür. O şiirlerini Türkçe söylemiş ve pek çok inanç kavramını da Türkçeleştirmiştir. İlk bakışta söylenmesi kolay gibi görünen deyim ve ifadeler onun şiirlerini süsleyen taç gibidirler.

Yunus Emre'nin şiirlerinin en belirgin özelliklerinden birisi de İslami terimlerin Türkçeleştirilmesi ve Türkçe söylenmesidir. Burada şu noktaya dikkat etmek gerekir. Yunus Emre her şeyi Arapça aslından bozarak Türkçeleştirmemiştir. Onun şiirlerinde *uçmak* kelimesinin yanında *cennet*, *tamu* kelimesinin yanında *cehennem*, *Tanrı*, *Çalap*, *Hak Çalap*, *İssı* kelimelerinin yanında *Allah*, *Rab*, *İlah*, *Mevla* kelimeleri de pek tabii olarak kullanılmaktadır.

Yunus Emre bir kavramı veya terimi değişik ifadelerle kullanmaktadır. Anlatılmak istenilen şey tek fakat söyleyiş şekilleri farklı olabilmektedir. Mesela *kefen* sözü için bazen *beş karış bez* bazen *biş on arşun biz* bazen de *yensiz gönlek* tabirlerini kullanmaktadır. Yine aynı şekilde Allah dostları için *er*, *din ulusu*, *Hakkı sevici*, *mürşit*, *kulavuz* gibi farklı deyimlerin kullanıldığını görmekteyiz.

Yunus Emre çoğu zaman dinî terimleri Türkçeleştirirken onları açıklayıcı, tefsirvari ifadelerle ele almaktadır. Mesela *secde* sözüne *yüz yire urmak* derken *abdesti eli suya urmak*, *zikiri tesbih okumak*, *sabah namazını ırte namazı* şeklinde söylemektedir.

Yunus Emre pek çok dinî terimi de benzetmeler yoluyla Türkçeleştirmektedir. Mesela *şeriat* için *mumsuz bal*, *tarikât* için de *tortsuz yağ* benzetmelerini yapmaktadır.

Yunus Emre'nin şiirlerinde kullanılan dinî ifadelerden Türkçe asıllı olmayan kelimeler de Türkçeleşmiştir. Mesela *namaz*, *oruç*, *Allah*, *İlah*, *Azrail*, *İsrafil*, *melek*, *Hak*, *salavat* gibi kelimeler Yunus Emre'nin yaşadığı devirde Türkçeleşmiş olan kavramlardır. Bu kavramlar bugün olduğu gibi o dönemde de herkes tarafından çok rahatlıkla anlaşılan sözlerdir.

Yunus Emre dili ve şiirlerindeki anlamla sadece yaşadığı devirde değil bugün dahi diğer mutasavvıflardan farklı bir yere ve öneme sahiptir. Yunus Emre'yi farklı kılan şeylerin en başında şüphesiz onun sade dili gelmektedir. Bu sade dil gerçeğinin altında da Yunus Emre'nin pek çok dinî terim, hadis ve ayeti Türkçeleştirmesi onlara Türkçe libası giydirmesi yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Şükrü Haluk Türkçenin Teknik Terim Zenginliği, Türkiye Bilişim Haftası, 3 Eylül 2003, “Teknik Bir Dil Olarak Türkçe”.
- BANARLI, Nihat Sami (2000), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*, İstanbul: MEB Yay.
- BANARLI, Nihat Sami (2002), *Türkçenin Sırları*, İstanbul: Kubbealtı Yay.
- DİLÇİN, Cem. (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ERASLAN, Kemal (1998), *Dîvân-ı Hikmetten Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İnkılap Yay. İstanbul.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), “Yunusun Türkçesi”, *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler*, (Haz. Hüseyin Özbay-Mustafa Tatçı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay: 148-160.
- KORKMAZ, Zeynep (1981), “Anadolu Yazı Dilinin Tarihi Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri”, VII. Türk Tarih Kongresi, C.II, Ankara: s.583-589.
- KORKMAZ, Zeynep (1984), “Anadolu’da Türkçenin Yazı Dili Oluşu ve İlk Öncüleri”, Türk Dili, S.390-391, Ankara: s.272-278.
- KORKMAZ, Zeynep (1994), “Eski Türk Yazı Dilinden Yeni Yazı Dillerine Geçiş Devri ve Özellikleri”, TDAY-Belleten 1991, Ankara: s.55-64.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1991), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (2005), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yay.
- ÖZKAN, Mustafa (2000), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Yay.
- ŞAHİN, Hatice (2003), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- TATÇI, Mustafa (2005), *Yunus Emre Divân ve Risâletü'n-Nushiyye*, İstanbul: Sahhaflar Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (Tarihsiz), *Eski Türkiye Türkçesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1989), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul: Boğaziçi Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1972), *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Tercüman 1001 Temel Eser.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1982), “Yunus’un Dili Üzerine Notlar”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara: s.405-412.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1989), *Yunus Emre Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- TÜRK DİL KURUMU, (2005) *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yay.
- ÜŞENMEZ, Emek (2006) *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi)Dumlupınar Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- VARDAR, Berke, (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul
- ZÜLFİKAR, Hamza, (1991) *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: TDK Yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/3 Winter 2013

Copyright of Electronic Turkish Studies is the property of Electronic Turkish Studies and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.